

A-52799

Eesti Arheoloogiaseltsi Teated 1992 (2)

Reports of the Estonian Archaeological Society 1992 (2)

STILUS

2

Toimetajad: Lembit Jaanits ja Valter Lang

Eesti Arheoloogiaselts

Tallinn 1992

Koostaja: Valter Lang
Kaane kujundus: Priit Herodes
Makett: a/s "Hump"

Toimetuse: Rütli 6, Tallinn EE 0101, Eesti
tel.: 440 716

© 1992 Eesti Arheoloogiaselts

2
TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

190579

ARHIIVKOGU

Valter Lang

TÜPOLOOGILINE UURIMUS SOOME RELVADEST

Sirkku Pihlman. Kansainvaellus- ja varhaismerovinkiajan aseet Suomessa. Typologia, kronologia ja aseet ryhmästrategioissa. Zusammenfassung. Völkerwanderungszeitliche und frühmerovingische Waffen in Finnland. Typologie, Chronologie und Waffen gruppenstrategisch Gesehen. - Iskos 10. Helsinki, 1990 (347 lk.).

Viimastel aastakümnetel on nii Eestis kui Soomes suhteliselt vähe-seks jäänud uurimusi, mis käsitleksid üksnes teatud esemeliike või kitsaid esiajaloolisi perioode. Arheoloogide huvi on olnud suunatud rohkem kas mõne piirkonna või muististe liigi (kalmed, linnused jms.) tundmaõppimisele. S. Pihlmani 1990. aasta lõpul ilmunud uurimus Soome rahvasterännu- ja varamerovingiaja relvadest on seetõttu kõigiti teretulnud ja hinnatav.

SP ei ole muidugi esimene, kes nimetatud perioodi Soome relvadest kirjutab, neid on lühemalt või pikemalt käsitlenud isegi mitu uurijat: A. Hackman, H. Salmo, E. Kivikoski, N. Cleve. Ent kõik need tööd langevad käesoleva sajandi esimesse poolde ning loomulikult ei rahulda enam sajandi lõpukümnendi uurijaid. Peale selle ei ole vaadeldav töö ainult kitsalt esemeuurimuslik - nagu pealkirjast võiks järeldada - vaid siin käsitletakse ka hoopis laiemaid kultuuriajaloolisi protsesse. SP enda sõnusti on tema uurimuse objektiks merovingiaja alguses aset leidnud muutus materiaalses kultuuris ning kuidas see muutus väljendus ühe esemekategooria, relvade, arengus. Eesmärgiks on vaadelda relvastust nii enne muutust kui ka selle ajal ja järel. Uurimuse lähtekohti on seega kaks: 1) konkreetne arheoloogiline materjal, st. relvad ja nendega seonduv ning 2) teooriad sellest, kuidas muutub ühiskond ja kultuur ning kuidas materiaalne kultuur toimib ühiskonnas. SP meelest ei saa arheoloogilist materjali uurida ilma teoreetilise tausthüpoteesita, mis tuleb tuua esile, et uurimus oleks põhjendatud ja eesmärgipärane (lk. 9).

Et käesolev retsensioon (või pigem tutvustus) oleks põhjendatud ja eesmärgipärane, olgu kohe öeldud, et siinkirjutaja ei ole spetsialist

5.-6. sajandi relvade alal. Seepärast on ka meie rõhuasetus mujal ja nimelt autori metoodikal, töö ülesehitusel, viisil, kuidas lahendatakse enda ette seatud küsimusi - ja mida üleüldse küsitakse. Tundub, et just metoodika vallas on meil üsnagi suur mahajäämus muust Euroopast. SP raamat pakub aga selles osas mõndagi huvitavat.

Kõigepealt defineeritakse uurimispiirkond, milleks on Edela-Soome, ning uuritav periood - 5.-6. sajand. Seejärel antakse ülevaade selle ajajärgu probleemidest. Soomes on arheoloogid juba ammu märganud murrangut üleminekul rahvasterännuajalt merovingiajale (6. sajandil), mis seisnes nii materiaalse kultuuri kui kalmevormide muutumises. Tekkisid omad, nn. rahvuslikud esemevormid, sündis oma kalmetüüp - *polttokentäkalmistot*. Seda aega on nimetatud Soome rahvuskultuuri sünniks (N. Cleve). Samal ajal, s.o. 6. sajandil, leidsid kardinaalsed muutused aset ka Skandinaavias ja Läänemere lõunarannikul ning need väljendusid seal matmisviisis, asustuspildis, ehituskultuuris, metallesemetes, riietuses. Tendents oli samasugune: üldgermaanilistelt vormidelt kohalikule eripärale. Baltikumis olid autori arvates (19) muutused 6. sajandil väiksemad või vähemalt ei ole neid esile tõstetud muude muutuste seas, mis I aastatuhande teisel poolel toimusid (matmisviisis, ohverdamises). Olgu aga siinkohal lisatud, et väga tõsised muutused umbes sel ajal vähemalt Eestis siiski sündisid, kuid leiusuhete eripära tõttu on neid tõepoolest raske dateerida ühesajandilise täpsusega. Nendeks muutusteks olid: seniste tarandkalmete mahajätmine (põhiliselt 5. sajandi jooksul), kivivarekalmetekasutuseletulek (5.-7. saj.), tüsedate asulakihtide ilmumine (I aastatuhande 3. veerand), sellega seoses teatav nihe asustuspildis; linnuste ülesehitamine, materiaalse kultuuri teisenemine. Isegi Eesti õietolmudiagrammid näitavad sel ajal põhimõtteliselt samu kõikumisi, mis Soomes ja Rootsis. Nõnda oli tegu tõepoolest kardinaalsete muutustega, mis enam-vähem üheaegselt leidsid aset paljudes kohtades Läänemere ümbruses. Kahju, et SP ei vaatle neid protsesse oma töös komplekselt, vaid piirdub üksnes relvastuse alal toimunud nihetega.

Enne relvade juurde asumist selgitatakse lugejale (19 jj.) mõningaid teoreetilisi lähtekohti, eelkõige tüpologiseerimises. Arheoloog, kes uurib üksnes muinasleidude põhjal tuntud ühiskonda, peab selleks, et teha järeldusi ühiskonnakorralduse kohta, looma kasutuskõlbliku tüpologia. See peaks olema niivõrd üldistav, et muinasühiskonna kirjeldamisel saaks kasutada etnograafilist võrdlusmaterjali. Soome rauaaeg põhineb suurel määral kalmistute uurimisel - need aga liitu-

vad eelkõige rituaalidega, s.t. nad ei peegelda ühiskonda otsesel, vaid kaudsel viisil (22). Siia on maetud ka vaadeldava uurimuse üks põhiraskusi: kuidas interpreteerida kalmeleidude põhjal omaaegset ühiskonda, mida nendest leidudest saab järeldada ja mida mitte? Eriti sel juhul, kui hauapanustestki analüüsitakse vaid ühte liiki, s.o. relvi.

Mis puutub arheoloogilisse tüpologiseerimisse, siis SP sõnade järgi liitub see otseselt mõtlemispsühholoogia probleemidega, inimese võimega eristada oluline ebaolulisest (22). Autor tsiteerib L.S. Klejni, kelle järgi tüpoloogiad olevat põhiliselt kahte liiki: 1) tüüpe vaadeldakse kui teatud objektide rühmi, mille puhul on olulised nendevahelised piirid ja 2) tüüp on rühm üksteisega liitunud tunnuseid, mille põhjal teatud ese kuulub teatud rühma. O. Monteliusel oli tüüp midagi tüüpiliselt iseäralikku, mis püsis muutumatuna kõikides variatsioonides; ta püüdis leida arengu eri etappe, kus ideed said esemetes materiaalse kuju. Teatud olukordades võis mõni idee esineda suurel rühmal esemetel, mida Montelius kutsuski tüüpideks. Ta püüdis moodustada tüüpide n.ö. tuumikuid ja rühmitada suurema osa objekte nende ümber, kusjuures välised piirid ei olnud tähtsad ja tüpologia ei olnud kõikehõlmav. SP märgib, et 20. sajandil on eriti NSVL-s ja USA-s olnud suund selgete tüüpidevaheliste piiride otsimisele. Autor ise ei ole aga nõus nende meetodite eristamisega, need olevat tüpologiseerimisprotsessi kaks etappi. Tüpologia võib olla kirjeldav või selgitav. SP kavatsus on luua oma töös tüüpe, millel on kultuuriline tähendus (26). Sellest tuleb aru saada ilmselt nii, et see tüpologia peab olema nii kirjeldav kui seletav. Ning kui Klejni 1. variandi järgi saab iga ese kuuluda ainult ühte tüüpi ja 2. variandi järgi ei peagi kõik esemed kuuluma mõnda kindlasse tüüpi, siis SP allpool esitatavas tüpoloogias võib osa esemeid kuuluda korraga ka mitmesse tüüpi. Tõepoolest huvitav süntees!

Järgnevalt vaadeldakse mõningaid ühiskonna-alaseid seisukohti ja teooriaid, mida autor on oma töö koostamisel aluseks võtnud. Nendest üks olulisemaid on ilmselt innovatsioonide teooria, mis käsitleb uuenduste sündi, nende difusiooni ja mõju ühiskonnale ja kultuurile. Siin esitatakse palju erinevaid mõttekäike (lk. 28-33), mida me ei hakka kordama. Oluline on see, et kultuuriline järjepidevus (loomulikult mitte muutumatus) on kõikide esitatud teooriate kohaselt normaalolukord, radikaalne muutus aga eriolukord. Siin esitab autor ka oma põhiküsimused, millele ta merovingiaja alguse kultuurimuutust uurides vastust tahab leida. Autorit huvitab eelkõige,

mis siis tegelikult muutus, millised olid ühe või teise uuenduse levikuteed ja mis nende vastuvõtmise tagajärg? Missuguses ühiskonnarühmas võeti uuendus (antud kontekstis siis relvi puudutav) kõigepealt omaks ja kuidas see muutis rühmadevahelisi suhteid? Kas uuenduste levikul oli takistusi? Kas uuenduste levikul oli piirkondlike eripärasid, mis muutsid seniseid suhteid? Kas muutused olid vähetähtsad või olulised? Kas uuenduste difusioon suurendas ühiskondlikku diferentseerumist, vähendas seda, või korraldas ümber selle põhialuseid? (33) Peab märkima, et seda pole just vähe tahta teada saada ainult ühe esemekategooria põhjal.

Väga huvitavalt on esitatud etniliste suhete käsitlus. Etnilisi rühmi nimetatakse nii meil kui mujalgi (näit. endises NSVL-s) keele- rühmade järgi ja neid vaadeldakse kui kaugesse esiaega ulatuvaid nähtusi. Etnilisust käsitletakse kui midagi, mis on kogu aeg olemas olnud ja sellele on püütud leida vasteid arheoloogiliste kultuuride näol. Mõistel "etnilisus" on tihti sama tähendus, mis sõnal (arheoloogiline)"kultuur" (34). SP järgi on Lääne-Euroopas juba alates 1960. aastatest hakatud etnilisust käsitlema strateegiana, mitte siis ühiskonnale alati omase tunnusena. Etnilisus (ja ka teised rühmastrateegiad) on ühiskondlik käitumisviis, kus materiaalsel kultuuril on tihti märkimisväärne osa, ja millega tihedalt liitub traditsioon. Etnilise mõtteviisi peamiseks kriteeriumiks on arusaam ühisest põlvnemisest. Autor tsiteerib F. Barthi, kelle järgi etnilised rühmad kujutasid endast vaid ühte sotsiaalse organisatsiooni vormi. Need rühmad säilisid vaid siis, kui neil olid võrreldes naaberrühmadega olemas selged käitumis- ja kultuurierinevused (35).

R. Wenskuse järgi ei olnud teatavasse hõimu kuulumise tunne alguses levinud ühtlaselt selle kõikide liikmete seas. Üksikisik identifitseeris end tavaliselt mingi väiksema piirkonnaga, kodukohaga. Üksnes need rühmad, kelle igapäevased huvid hakkasid ületama kodukoha piire (poliitiline ja vaimulik juhtkond), võisid saada etnilise traditsiooni kandjateks. Seega ei tuginenud etnose moodustumine mitte ühisele kultuuripärandile, vaid sotsiaalsetele ja poliitilistele teguritele ning neist kujunenud traditsioonidele. Suur osa germaani hõimudest tekkis ajaloolise aja poliitilistest moodustustest (35-36). SP viitab Å. Hyenstrandi arvamusele, et svioonid (svealased) ei olnud algselt mitte etniline ühendus, vaid kaupmeeste organisatsioon. Seega olid mõlema uurija järgi poliitiline ladvik ja laialdasi kontakte omav ühiskonnaosa end etniliselt identifitseerinud kõigepealt ja just nende poliitilised plaanid viisid hõimu tekki-

miseni. Autori arvates võib võimsat etnilist identifitseerumist esineda vaid seal, kus on võimalusi 1) suhteliselt elavaks läbikäimiseks teistega ja 2) ühendusteks nende rühmadega, kelle vahel on ühtekuuluvustunnet, *meie*-tunnet (36).

SP rõhutab, et etniline identiteet on rühmaidentiteedi (suguvõsa, sotsiaalne rühm, sooline rühm, ametirühm jne.) üks erivorme. Rühma ühtekuuluvust ja ühisõudu rõhutades võib tõsta rühma mõjuvõimu, mis tavaliselt liitub ohuseisundiga, konkurents- ja opositsiooniseisundiga. Rühmastrateegial on oluline koht innovatsiooniprotsessis: uue rühmaidentiteedi loomine on muutusi põhjustav innovatsiooniprotsess, mis võiks arheoloogiliselt olla jälgitav. Traditsioonilise (konservatiivse) rühmaidentiteedi valik on seevastu aga säilitav ja muutustele vastuseisev (normaalne) protsess - samuti arheoloogiliselt põhimõtteliselt jälgitav.

Sissejuhatava teoreetilise osa lõpetuseks käsitletakse ka mõningaid kaubavahetusega seotud probleeme, kuivõrd need on otseselt seotud innovatsiooniprotsessidega. Muu hulgas korratatakse U. Salo arvamust, et hilisemast ajast tuntud *sõbrakaubandus* oli levinud juba hiljemalt vanemal rooma rauaajal. See oli vastastikku kohustav ning sugupõlvest teise kestev taludevaheline süsteem, mille raames vahetati metallesemeid, toiduaineid, karusnahku jms., sõlmiti ka abielusid (41). J. Callmeri järgi olevat Põhjalas juba rooma rauaajal ja rahvasterännaajal toodetud metallesemeid vähemalt osaliselt kaubaks. Nende esemete tüpoloogilisel arengul ei olnud midagi ühist kohaliku ühiskonna sotsiaal-majandusliku arenguga, või kui oli, siis ainult selles osas, et pidi olema potentsiaal väljast tulnud pakkumiste vastuvõtuks. Olid olemas nii püsivad töökojad, kus valmistati toodangut laiema territooriumi jaoks, kui ka rändavad käsitöömeistrid, kes külastasid paikse maaviljelusasustusega piirkondi (43). Siin on kindlasti mõtlemissainet meie materiaalse kultuuri ja kultuurisidemete uurijaile.

Peatusime teoreetilistel probleemidel sellepärast pikemalt, et Eesti arheoloogiateaduses on neid siia maani üldiselt välditud (võimalik, et vastava kirjanduse raske kättesaadavuse tõttu). Ometi ei ole edasimineku praktilistes uurimistöodes võimalik enne, kui on endale selgeks tehtud võimalikud teoreetilised lähtekohad. Ka SP käsitluse mõistmine ei ole võimalik ilma teoreetilise külje arvestamiseta.

Konkreetset analüüsi alustatakse leiumaterjali esinduslikkuse ja allikaväärtuse uurimisega ning seejärel käsitletakse lühidalt relvadega matmisi naaberladel. Peab ütlema, et vähemalt Eesti ja Läti osas jätab materjali tundmine natuke soovida, põhiliselt on kasutatud H. Moora sõjaeelseid töid. III peatükis täpsustatakse Soome ja naabermaade kronoloogilisi küsimusi ning piiritletakse uurimismaterjali, eraldades muu leiuainese hulgast kõigepealt varase merovingiaja esemed. Siinjuures lähtutakse kahest suunast: 1) analüüsitakse rahvasterännuajal sündinud tüüpide esinemist hilisemates seostes ja 2) jälgitakse selliste (suhteliselt lühiajaliste) rahvusvaheliste esemetüüpide levikut, mis mujal kuuluvad just 6. sajandisse või aasta 600 ümbrusse. Esimesi saadakse neli, teisi seitse (59-60). Järgnevalt selgitatakse välja kõik leiukombinatsioonid, kus selliseid esemeid esines (tabel 1) - neid on 33. Seejärel võetakse kokku nendes kombinatsioonides esinevate relvade tunnused, et oleks võimalik neid ära tunda teistes seostes. Selle küllaltki huvitava analüüsi juures oleks siiski tahtnud näha mingitki illustratiivset materjali, et autori mõttekäiguga kaasas käia.

Kronoloogia ja dateeringute puhul lähtutakse eeldusest, et uued vormid jõudsid Soome võimalikult ruttu, sest vastavate maadega võidi olla otseühenduses (57). Ent nende esemete kasutusiga Soomes võis olla ka hoopis pikem või - vastupidi - lühem prototüüpide omast (71). Seda seisukohta tuleb igati tunnistada ja kasutada rohkem ka Eesti muinaseemete uurimisel - on ju meil millegipärast omaks võetud arvamus, et Eestisse jõudsid paljud esemetüübid märksa hiljem, kui neid valmistama hakati mujal. Siit tulenebki üks lahknevuste põhjusi meie ja naabermaade kronoloogiate vahel.

Ka rahvasterännuaja esemevormid eraldatakse muu materjali hulgast samal viisil kui eespool märgitud, sorteerides kõigepealt välja leiud, kus ei ole tüüpilisi merovingiaja esemeid. Rooma rauaajaga piiri tõmbamine on mõnevõrra raskem, kuna tüübid ei muutunud üleminekul rahvasterännuajale eriti järsult.

Relvade, õigemini küll ainult odaotste ja kilbikupalde tüpoloogiale (sest võitlusnuge ja mõõku käsitletakse nende vähesuse tõttu väga põgusalt) on pühendatud rohkem kui kolmandik kogu töö mahust (lk. 81-181). Selle eesmärgiks peetakse, nagu juba mainitud, kultuuriajaloolise tähenduse leidmist tüüpidele, mille abil on võimalik jälgida ja tõlgendada relvastuses toimunud muutusi ühiskonnaelu terminitega. Kõigepealt klassifitseeritakse odaotsad ja kilbikuplad

nende vormi ja proportsioonide järgi. Selle taga on soov liigitada uuritav aines selgetesse, mõõdetavate kriteeriumidega rühmadesse, otsides samal ajal selliseid omadusi, millel võis olla praktilist tähendust esemete kasutamisel: tera laius või kitsus, kõrgus või lamedus jne. Odaotsad jagatakse 4 liiki: kiskudeta putkodaotsad, kiskudeta rootsodaotsad, kiskudega putkodaotsad ja kiskudega rootsodaotsad (88). Nendest esimeste hulgas eristatakse põhiliselt kolme tunnuse, s.o. kogupikkuse, lehepikkuse ja lehelaiuse abil 5 rühma. Siin kasutatakse õigemini küll kahte $s u h e t$, lehe pikkuse ja laiuse suhet kogupikkusse, ning eristatavaid rühmi nimetatakse seetõttu $s u h t e r ü h m a d e k s$. See kahe suhte kasutamine võimaldab hõlpsasti ja ülevaatlikult kogu materjali paigutada kaheteljelistesse graafikutesse (näit. joon. 6-7). Kuivõrd näiteks kiskudeta putkodaotste lehe laius oli rahvasterännuaajal ja merovingiaaja alguses üsnagi ühtlane, siis need 5 suhterühma erinevad üksteisest põhiliselt lehe suhtelise pikkuse tõttu. Siin ilmnes selge tendents, et aja jooksul muutusid odaotste lehed suhteliselt pikemaks (95).

Seejärel vaadeldakse samade odaotste muid tunnuseid: lehe paksust, keskharja olemasolu ja kuju, leheäärte kaarduvuse suunda, lehe maksimaalse laiuse asukohta, kaela ristlõiget. Neid arvestades jagatakse kõik kiskudeta putkodaotsad uuesti viide rühma. Nende, nn. $p o l ü t e e t i l i s t e r ü h m a d e$ puhul on kõige olulisem muutuja eelpoolnimetatud suhterühm, teised tunnused on omavahel võrdsed ja tähtsuselt teisejärgulised. Kuivõrd rühmad on defineeritud terve rea tunnustega, mis omavahel põimuvad, siis võib osa relvi kuuluda korraga ka mitmesse rühma; peale selle on mitu erandlikku odaotsa, mis ei kuulu ühtegi rühma. Lõpuks "jagatakse kaardid veelkord segi" ning kahe klassifikatsiooni põhjal kombineeritakse ühtekokku 8 nn. $v o r m i r ü h m a$ (*muotoryhmä; Formgruppe*). Odaots võib selle järgi kuuluda ühte või enamasse rühma, millele omastest tunnustest (neid on 4-7) võib antud eksemplar erineda kõige rohkem ühe tunnuse poolest. Nagu näitab loend lk. 107 ja joon. 9 on need vormirühmad üksteisega osalt kattuvad, grupeerudes kolme suuremasse rühmitusse.

Samalaadset menetlust kasutatakse ka teiste odaotsaliikide ja kilbikupalde analüüsimisel.

Järgmiseks sammuks pärast vormirühmade väljatöötamist on Soome relvade sobitamine rahvusvaheliselt tunnustatud klassifikatsioonidega (137 jj.). Teistes maades levinud tüpoloogiate alused on küll

erinevad ja nende omavaheline võrdlus raske, kuid ometi on võimalik välja tuua teatud põhivorme, mis korduvad mitmel pool. Nende abil saab kujutada ja dateerida nn. p r o t o t ü ü p e, s.o. rühmituste tuumikuid, mille kaudu võib omakorda jälgida relvade muutumist suurtes joontes ja suurtel aladel. SP eraldabki ühtekokku 9 prototüüpi odaotste ja 4 prototüüpi kilbikupalde hulgas, annab neile lühikese iseloomustuse ja dateeringu eri piirkondades (137-149). Ilmneb, et Ida-Baltikumis on relvatüüpide dateeringud kõige pikemad, mis autori arvates võis tuleneda traditsioonide pikemast kestvusest ja tüpoloogilise arengu erilisest aeglusest, kuid ka leiukomplekside dateerimise raskustest.

Võrreldes oma vormirühmasid prototüüpidega teeb SP järelduse, et Soome relvad liitusid tihedalt Läänemere ümbruse maade materiaalse kultuuriga, samuti oli sidemeid Mandri-Euroopaga. Uurimisperioodi algupoolel sarnanesid Soome odaotsad ja kilbikuplad oma kujult Ida-Baltikumis ja Skandinaavias kasutatutega, hiljem vahetas Ida-Baltikumi välja Kesk-Euroopa germaani hõimudega asustatud ala. Rahvusvaheliselt levinud tüüpidesse mittekuuluvad (s.t. lokaalsed) relvad ilmusid Soomes tarvitusele varasel merovingiajal. See toimus rööbiti germaani mõjude tugevnemisega.

Järgnevalt analüüsitakse relvade leiusuhteid, et välja selgitada eelpool eristatud vormirühmade piirkondlikke, ajalisi ja sotsiaalseid seoseid. Sealjuures analüüsitakse vormirühmade piirkondlikku levikut, nende kombinatsioone teiste relvavormirühmade ja relvakategooriatega haudades ning vormirühmade kombinatsioone muude esemeliikidega. Analüüs näitas, et teatud relvavormid kontsentreerusid teatud aladele (157), mis muidugi kinnitab eelpooltehtud tüpologia õnnestumist. Relvarühmade seos teiste esemeliikidega oli suhteliselt väheütlev, seetõttu jõuab autor järeldusele, et relvade omavahelised suhted on palju enam kasutatavad tüpologia "tugevdamisel" kui näiteks relvade ja ehte suhted (173).

Lõpuks, olles kogu materjali põhjalikult ja mitme kandi pealt analüüsinud, esitab SP oma Soome rahvasterännuaja ja varamerovingiaja relvade tüpologia (173 jj.). Tüüpi käsitleb ta tunnuste hulga, mille alusel ese kuulub teatud rühma. Tüüpidevahelised piirid ei ole ranged ja on loomulik, et mõni ese võib kuuluda korraga mitmesse tüüpi. T ü ü b i d ise jagunevad kahte rühma: I - tüübid, mis eristuvad selgelt ja järsult nii vormirühma kui üldise konteksti (leiusuhted, -kombinatsioonid) tasandil (8 tüüpi) ja II - tüübid, mille

esemed kuuluvad sageli enamasse kui ühte vormirühma (9). Peale selle on ka rida alatüpe.

Pärast tüpoloogia esitamist hakatakse põhjalikumalt analüüsima rahvasterännu- ja merovingiaja vahetusel relvastuses toimunud muutusi. Esmatähelepanu pööratakse haudadele, mille panused viitavad mitmesuunalistele kultuuriühendustele, oletades, et need kuulusid kõrge sotsiaalse seisundiga nn. innovatiivrühmadele. Samuti peetakse tõenäoliseks, et eriti rikkalike ja mitmele välisühenduste suunale osutavate panustega haudades olid paljud uued esemevormid kõige varasemad antud piirkonnas (s.t. uuendused olid sisse toodud nendes kalmetesse maetute poolt). Järgnevalt seatakse rikkad hauad kronoloogilisse ritta ja jälgitakse teatud uuenduste omastamise järjekorda. Autor nõustub, et importesemeid võis siiski Soome sattuda ka teisiti kui ainult ühiskonna poliitilise juhtrühma kaudu (185).

Ühtekokku eristatakse kogu uurimispiirkonnas üle 40 leiukompleksi, mis autori arvates võisid kuuluda innovaatoritele (185 jj.). Need kompleksid jagunesid 4 kronoloogilisse rühma: 4. sajandi lõpp, 5. sajand, 6. sajandi esimene pool ja 6. sajandi keskpaik ja teine pool. Edela-Soomes on piirid nende kronoloogiliste rühmade vahel üsna hästi jälgitavad, Lõuna-Pohjanmaal aga mitte. Nimetatud komplekside põhjal esitatakse terve rea esemetüüpide kasutuseletuleku ajad (206-209). Muu hulgas tuleb autor järeldusele, et näiteks 4. sajandi lõpust 5. sajandi keskpaigani dateeritud rikkad hauad koondusid põhiliselt sisemaa järvede piirkonda, aasta 450 paiku kandus rõhk edelarannikule Aurajõe orgu, Uskelasse, samuti Lõuna-Pohjanmaale. Kui 6. sajandi algupoole innovaatorite hauad võis leida kogu uurimispiirkonnast, siis pärast aastat 550 eristusid uued keskused rannikupiirkonnas, Lõuna-Pohjanmaal ja Ala-Satakunnas, kusjuures ranniku vanad keskused enam esile ei tõusnud. 7. sajandi alguse rikkad hauad koondusid taas rohkem sisemaa (209).

Järgnevalt kõrvutatakse innovaatorite hauad vastavate piirkondade muu leiumaterjaliga ning jõutakse küllaltki huvitavale tulemusele: innovaatorite hauad olid kõikjal pisut varasemad kui ülejäänud relvadega matused (239). Kui palju sellest järeldusest vastab tegelikkusele või kui palju sõltub näiteks sellest, et üheks lähtealuseks kronoloogia koostamisel oli eeldus, mille kohaselt innovaatorite haudades olnud uued esemed olid kõige varasemad piirkonnas - see jääb vist küll lugeja enda kriitikameele hooleks. Analüüsi järgmise

sammuna aga vaadeldakse, kus ja millistes haudades esinesid eri relvatüüpide kõige varasemad eksemplarid ja kuidas nad muutusid üldkasutatavaks (240 jj.).

Kõikidel autori järeldustel ja mõttekäikudel me siinkohal peatuda siiski ei jõua. Kellel jätkub huvi, see võib neid ju originaalallikast ise lugeda. Mainitagu siinkohal siiski veel niipalju, et SP arvates mingeid väga sügavaid ja kardinaalseid muutusi relvade arengus üleminekul merovingiajale ei toimunud. Kuid relvavormide muutus võis olla laiemate ühiskondlike innovatsioonide kajastus. Need sotsiaalseid muutusi väljendanud nihked relvastuses on liikunud sisemaalt rannikule märksa sagedamini kui vastupidi (265-266).

Kokkuvõttes tuleb märkida, et meieni on jõudnud väga huvitav analüüs Soome rahvasterännu- ja varamerovingiaja relvadest, mida on vaadeldud ühiskondlike probleemide taustal. Ometi jääb mulje, et autori mitmed järeldused kehtivad ainult niivõrd, kui võrd relvad esindavad kogu selleaegset materiaalist kultuuri. Paraku on relvad ainult üks leiuainese kategooria (ükskõik kui esinduslik või oluline see ühiskonnaprobleemide uurimisel ka ei tunduks) ning tervikpilt võib väga oluliselt muutuda, kui siia juurde haarataks ka muu - näiteks linnuste ja asulate - materjal. Eestis on selline kogemus I aastatuhande 2. poole kohta olemas. Kui varem, ainult kalmete materjalile tuginedes, arvati rahvastiku olevat pärast rooma rauaaega siit lahkunud, siis hiljem, kui hakati kaevama linnuseid ja asulaid, avanes hoopis uus pilt keskmise rauaaja asustusest ja kultuurist. Pole võimatu, et sündmuste samalaadne areng seisab ees ka Soomes, kui seal hakatakse nimetatud muistiseid laiemalt kaevama.

Teine küsimus on see, kui võrd adekvaatselt on leiumaterjaliga esindatud uurimispiirkonna eri osad. See asjaolu muutub eriti tähtsaks siis, kui võrreldakse olemasoleva materjali alusel eri asustuspiirkondi ning tehakse selle põhjal järeldusi. Vahel tundub, et piisab vaid mõnest nn. "üllatuskalmest" seni vähemuuritud piirkonnas, kui kogu konstruktsioon võib kokku vajuda. Seetõttu oleks ehk mõnes kohas tahtnud näha autori natuke vähem kategoorilist esituslaadi.

Need momendid ei ole aga siiski mõeldud niivõrd etteheidetena töö autorile, kui võrd meelespeana lugemisel. Kui hakata taga ajama täiuslikkust materjali esinduslikkuses, siis jääksid paljud tööd kirjutamata. Ka piiratud allikabaasi põhjal võib teha huvitavaid, originaalseid ja vajalikke uurimusi, mis teadust edasi viivad. Üheks

selliseks on ka S. Pihlmani siintutvustatud monograafia, mida on soovitatav lugeda mitte üksnes relvaspetsialistidel, vaid kõigil, kes tunnevad huvi ühiskonna ja kultuuri uurimise vastu.

Laekunud 15. jaanuaril 1991.

Valter Lang

A typological investigation on weapons of Finland

The academic dissertation of the Finnish archaeologist S. Pihlman on the weapons of the Migration and Early Merovingian Period in Finland (1990) has been analysed and introduced to Estonian readers. Especially the method, structure, tasks and the author's ways for solution of the problems in this work have been discussed.

Received January 15, 1991